

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 88-104.
Geliş Tarihi-Received: 28.11.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 21.12.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1210881

Friedrich Dieterici'nin İki Dilli Türkçe Öğretim Kitabı

Friedrich Dieterici's Bilingual Turkish Teaching Book

Muhammet KAYA*

Öz

Doğudan batıya doğru göç eden Türkler, Avrupa'da siyasi, sosyal ve kültürel pek çok değişimi de beraberinde getirmiştir. Türklerin hâkim güç olmalarıyla birlikte, özellikle Doğu Avrupa'da Türkçe hızla yayılmıştır. Bu durumun sonucu olarak bu topraklarda yaşayan insanlar, Türkleri tanımak, Türkçe öğrenmek ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak amacıyla çeşitli eserler kaleme almaya başlamışlardır.

Genellikle iki dilli olarak hazırlanan bu eserlerin üç dilli ve dört dilli olanları da bulunmaktadır. Bu eserlerin içerisinde Türkçenin dil bilgisi kurallarıyla ilgili bilgilere, sözlüklere, farklı konularla ilgili konuşma metinlerine, Türklere ait atasözlerine, Nasreddin Hoca fıkralarına, değişik şairlere ait şiirlere, dua metinlerine ve resmî yazışma örneklerine rastlamak mümkündür.

Çalışmanın konusu olan 1854 yılında Berlin'de bulunan Chez George Reimer tarafından yayımlanan, Friedrich Dieterici tarafından yazılan "Chrestomathie Ottomane Precedee de Tableaux Grammaticaux et Suivie d'un Glossaire Turc-Français" (Dilbilgisi Tabloları ile Başlayan ve Türkçe-Fransızca Sözlük ile Devam Eden Osmanlıca Metinler) eser, "Ön Söz, Dil Bilgisi 'Tableaux Grammaticaux', Metinler 'Textes', Tercüme 'Traduction', Sözlük 'Glossaire', Ekler 'Appendice' ve Düzeltmeler 'Corrections'" olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır.

Bu çalışmada, makale boyutunu aşacağından sadece kitabın dil bilgisi bölümü incelenmiştir. Bu bölümde tespit edilen ünlülerin farklı kullanımları ve değişimleri, ünsüz harflerin farklı kullanımları ve değişimleri, zamirlerle ilgili farklı kullanımlar, fiillerin zaman ve kiplere göre nasıl çekimlendiği, sayılarla ilgili farklılıklar, geniz n'sinin kullanıldığı kelimeler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Friedrich Dieterici, Fransızca-Türkçe, dil bilgisi, Türkçe öğretimi.

Abstract

Turks migrating from east to west brought about many political, social, and cultural changes in Europe. With the Turks becoming the dominant power, Turkish spread rapidly, especially in Eastern Europe. As a result of this situation, people living in these lands started to write various works to get to know Turks, learn Turkish and carry out missionary activities.

These works, which were generally prepared bilingually, also have trilingual and quadrilingual versions. In these works, it is possible to find information about the grammar rules of Turkish, dictionaries, speech texts on different subjects, Turkish proverbs, Nasreddin Hodja jokes, poems by different poets, prayer texts, and samples of official correspondence.

* Arş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/Türkiye, e-posta: m.kaya@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9933-3424.

The subject of this study is the work named “Chrestomathie Ottomane Precedee de Tableaux Grammaticaux et Suivie d'un Glossaire Turc-Français” (Ottoman Turkish Texts Beginning with Grammar Tables and Continuing with a Turkish-French Dictionary) written by Friedrich Dieterici and published by Chez George Reimer in Berlin in 1854. The book consists of seven sections: “Preface, Grammar, Texts, Translation, Dictionary, Appendices, and Corrections”.

In this study, only the grammar section of the book will be analyzed since it will exceed the size of the article. In this section, different uses and changes of vowels, different uses and changes of consonants, different uses of pronouns, how verbs are conjugated according to tenses and modals, differences related to numbers, and words in which palatal n is used will be given.

Key Words: Friedrich Dieterici, French-Turkish, grammar, Turkish teaching.

Giriş

Türk dili, tarihî süreç içerisinde çok farklı milletlerin dikkatini çekmiş kadim bir dildir. Pek çok millet çeşitli sebeplerle Türkçeyi öğrenmek istemiş ve bunun için bilimsel çalışmalar yapmıştır. Bilim insanları, özellikle yabancı Türkologlar, Türkleri tanımak, tanıtmak ve Türkçeyi öğrenmek, öğretmek amacıyla bazen Türkçe bazen de kendi dillerinde ve kendi alfabeleriyle çeşitli kitaplar hazırlamışlardır. Yapılan bu çalışmalara bakıldığında yabancılara Türkçe öğretimi açısından da oldukça kıymetlidir. Yabancılara Türkçe öğretimi *Divânu Lugâti't-Türk*'le başlamış ve özellikle yabancı Türkologların ve şarkiyatçıların hazırladığı iki, üç ve üç dilli eserlerle devam etmiştir.

Doğudan batıya doğru Türklerin göçü, Avrupa'da siyasi, sosyal ve kültürel pek çok değişimi de beraberinde getirmiştir. Türklerin hâkim güç olmalarıyla birlikte özellikle Doğu Avrupa'da Türkçe hızla yayılmıştır. Bu durumun sonucu olarak bu topraklarda yaşayan insanlar, Türkleri tanımak, Türkçe öğrenmek ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak amacıyla çeşitli eserler kaleme almaya başlamışlardır. 14. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde Cenevizli veya Venedikli tüccarlar ile Alman misyoner rahipleri tarafından yazıldığı düşünülen Codex Cumanicus (Öztürk, 2019, s. 78) ve Avrupa'da 1427 yılında Hans Schiltberger tarafından kaleme alınan Reisebuch (Bekar, 2018, s. 134) bu eserlerin ilklerindedir. Genellikle iki dilli olarak hazırlanan bu eserlerin üç dilli ve dört dilli olanları da bulunmaktadır. Bu eserlerin içerisinde Türkçenin dil bilgisi kurallarıyla ilgili bilgilere, sözlüklere, farklı konularla ilgili konuşma metinlerine, Türklere ait atasözlerine, Nasreddin Hoca fıkralarına, değişik şairlere ait şiirlere, dua metinlerine ve resmî yazışma örneklerine rastlamak mümkündür. 1427 yılında yazılan fakat 1460 yılında basılan Hans Schiltberger'in *Reisebuch* adlı eseri, Meninski'nin 1680'de Viyana'da yayımladığı *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae* [...] ve 1687'de yine Viyana'da yayımladığı *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium seu Onomasticum Latino-Turcico-Arabico-Persicum* adlı eserleri, Camilla Ruzicka Otoic'in 1789 yılında Viyana'da yayımladığı *Türkisch-Deutsches Wörterbuch mit Transcription des Türkischen* (Güngör, 2020) adlı eseri ve iki dilli, üç dilli ve dört dilli eserlere verilebilecek en güzel örneklerdendir. Türkler ile Avrupalılar arasındaki ilişkilerin değişmesi ve gelişmesiyle birlikte bu eserlerin özellikleri de değişmeye başlamıştır (Bekar, 2022, s. 243-244).

I. Friedrich Dieterici'nin Hayatı ve Eserleri

Hayatı hakkında, çalışmalarda fazla bilgi bulunmamakla birlikte en geniş bilgi TDV İslam Ansiklopedisindedir. Bu bilgilere göre 6 Temmuz 1821'de Berlin'de doğan Dieterici, Berlin ve Halle Üniversitesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Halle Üniversitesi'nde görevliken yaptığı çalışmalar Doğu dilleri üzerineydi. Berlin Üniversitesi'nde 1846 yılında doktorasını tamamlayarak 1847 yılında Doğu'ya yaptığı seyahatlerle Mısır, Suriye, Filistin gibi ülkeleri gezmiş; bu ülkelerde ilmî araştırmalar yapmıştır. Buradaki

çalışmalarından sonra tekrar Berlin'e dönmüştür. 1850'de doçent olarak Berlin Üniversitesi'nde Arap dili bölümünde öğretim üyeliğine atanmış, bir süre sonra Berlin Üniversitesi'nde profesör olmuştur ve 18 Ağustos 1903'te ölümüne kadar yürüttüğü profesörlük görevi esnasında İslâmiyet'le ilgili çok sayıda araştırma yapmıştır (Çağrı, 1994, s. 285-286).

İlk ve önemli şarkiyatçılardan olan Dieterici, Munk, G. L. Flugel ve E. Renan gibi, Arap edebiyatı ve İslâm felsefesi alanlarında metin neşri ve tercüme olarak yazdığı eserleriyle İslâmiyet üzerine sonraki senelerde yapılacak çalışmalara yön vermiştir. Araştırmacılara; inceleme, araştırma ve tartışma ortamı ve zemini hazırlamıştır. F. Dieterici'nin başlıca eserleri şunlardır:

1. Mutanabbi und Seifuddaula (Leiden 1847): Arapların ünlü şairi, Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (ö. 354/965) Hamdânî Emîri Seyfûddev ile olan ilişkilerini konu edindir. Kitap, özellikle Mütenebbî'nin yazdığı şiirlerin kıymetini, Arap şiiri içindeki yerini saptamak bakımından önemlidir. Mütenebbî'yle ilgili yapılan araştırmalarda dikkate alınması gereken bir çalışmadır. Dieterici bu eserinde, Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*'indeki Mütenebbî'ye dair bölümü "Mütenebbî ve Seyfûddevle" başlığıyla geçmektedir. Bununla birlikte şarkiyatçıların konuya dair bazı görüş ve tespitlerine yer vermiştir.

2. Mutanabbi Carmina Cum Commentario Vahidii (I-II, Berlin 1858-1861): Vâhidî tarafından yapılan şerhle birlikte Mütenebbî Divanı'nın neşri olan bu eser, divanın ilk akademik ve kaliteli neşri olması bakımından büyük önem arz eder. Dieterici, eserin giriş bölümünde, Mütenebbî'yi itaatle bağımsızlık temayüllerini bir arada yaşamaya sevk eden şartları, şairin edebî çevresiyle ilişkilerini ve üslûbunun kaynaklarını incelemeye çalışmıştır. Bunun yanında, onu İslâm öncesi Arap şairlerinin başarısını tekrar eden büyük şairlerin sonuncusu olarak belirtmiştir.

3. Alfiiyah, Carmen Didacticum Grammaticum Et In Alfiiyam Commentarius (Leipzig 1851): Bahâeddin İbn Akîl şerhiyle birlikte İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sinin neşri olan bu eserde Dieterici daha sonra İbn Akîl'in şerhini Almanca'ya da tercüme etmiştir.

Dieterici, akademik hayatının büyük bölümünü ayırdığı ve "Aristo'nun Teolojisi" olarak dile getirdiği ünlü *Es-Ûlûcyâ* ile ilgili şu çalışmaları yapmıştır:

1. Die Theologie des Aristoteles (ZDMG, XXXI [1877], s. 117-126).

2. Sur Les Études Philosophiques Des Arabes au Xsiècle: Dieterici, bu çalışmayı 1878 yılında Floransa'da düzenlenen IV. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'nde tebliğ olarak sunmuş ve *Atti del 4. Congresso internazionale degli orientalisti*'de yayımlanmıştır.

3. Uber Die Sogeannte Theologie Des Aristoteles Bei Den Arabern: Dieterici, bu çalışmayı da 1881 yılında Berlin'de yapılan V. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'nde sunmuş ve *Verhandlungen des 5. Internationalen Orientalisten-Congresses*'de yayımlanmıştır.

4. Die Sogeannte Theologie des Aristoteles (Leipzig 1882): *Es-Ûlûcyâ*'nın üç yazma nüshasından hazırlanan ilk neşirdir. Dieterici, bir yıl sonra yine aynı isimle Almanca'ya tercüme etmiştir.

Dieterici, İhvân-ı Safâ ile İhvân-ı Safâ risâleleri üzerine geniş ve o dönem için orijinal olan önemli çalışmalar yapmıştır. Yaklaşık otuz yıl süren ve bugün de hâlâ değerini koruyan bu çalışmalar metin neşri, tercüme ve giriş konularındaki değerlendirme yazılarından oluşmaktadır:

1. Der Streit zwischen Mensch und Tier (Berlin 1858): Bu çalışmaların ilki, VIII. risâlede yer alan ve insanlarla hayvanlar arasındaki mücadeleyi konu alan bir masalın kısa tercümesidir.

2. *Die Propädeutik der Araber (Leipzig 1865)*: I-VI. risâlelerin tercümesidir.

3. *Logik und Psychologie der Araber (Leipzig 1868)*. VII-XIII. risâlelerin tercümesidir.

4. *Naturwissenschaft der Araber (Leipzig 1875)*: XIV-XXI. risâlelerin tercümesidir.

5. *Anthropologie der Araber (Leipzig 1871)*: XXII-XXX. risâlelerin tercümesidir.

6. *Die Lehre von der Weltseele bei der Araber (Leipzig 1873)*: XXXI-XL. risâlelerin tercümesidir. Dieterici'nin bu çalışmaları genellikle serbest tercüme şeklinde olmakla birlikte orijinal metinlerdeki temel fikirlere uygunluğu bakımından güvenilir kabul edilmiştir.

7. *Die Philosophie der Araber (I-II, Leipzig 1876-1879)*: İhvân-ı Safâ felsefesiyle ilgilidir. I. cildi "Makrokosmos", II. cildi "Mikrokosmos" başlığıyla yayımlanmıştır.

8. *Die Abhandlungen der Ichwan as-Safa in Auswahl (Leipzig 1886)*: Kırk risâlenin orijinal metindeki sıralamaya riayet edilmeksizin kısaltılarak yapılmış ilk metin neşridir.

Dieterici'nin çalışma alanlarının en önemlilerinden biri Fârâbî'nin eserleridir. İlk çalışmaları yaptığı bu alanda büyük ilgi gören birinci çalışması *Alfarabi's Philosophische Abhandlungen* isimli eserdir. İlk defa Dieterici'nin neşri ve arkasından Almancaya yaptığı çevirileriyle bilim âleminde tanınan ve geniş ilgi çeken bu risâlelerden "Fusûsü'l-Hikem" başlıklı olanı, Fârâbî'nin felsefî sistemine uymayan unsurlar içermesi sebebiyle filozofa ait olması konusunda tartışmalara yol açmış ve ilim adamları arasında bu risâlenin otantik olmadığı fikri kabul görmüştür. Dieterici daha sonra, British Museum (nr. 725/3) ve Oxford Kütüphanesi (nr. 120/3) nüshalarına dayanarak Fârâbî'nin *Ârâ'ü ehli'l-medîneti'l-fâzıla* adlı eserini *Alfarabi's Abhandlungen über den Musterstaat* başlığıyla yayımlamış, ardından da *Der Musterstaat von Alfarabi aus dem arabischen* başlığıyla Almancaya çevirmiştir. Dieterici Fârâbî ile ilgili çalışmalarını, filozofun *es-Siyâsetü'l-medeniyye* isimli eserinin Almanca tercümesini hazırlayarak devam ettirmiştir. Ancak bu çalışmayı ölümü sebebiyle tamamlayamamıştır. Vasiyeti üzerine öğrencisi Paul Brönnle çalışmayı tamamlayarak Dieterici'nin hayatı ve ilmî çalışmalarına dair bir girişle *Die Staatsleitung al-Fârâbî's, Eine methaphysisch-ethische Studie* ismiyle yayımlanmıştır.

Chrestomathie Ottomane Precedee de Tableaux Grammaticaux et Suivie d'un Glossaire Turc-Français

Eser Staatsbibliothek zu Berlin'de 36604809230018 numarada kayıtlıdır. Ayrıca Michigan Üniversitesi Kütüphanesi PL125D57 numarada da bir nüshası bulunmaktadır. Kitabın adı *Chrestomathie Ottomane Precedee de Tableaux Grammaticaux et Suivie d'un Glossaire Turc-Français "Dilbilgisi Tabloları ile Başlayan ve Türkçe-Fransızca Sözlük ile Devam Eden Osmanlıca Metinler"* olup 1854 yılında Berlin'de Chez George Reimer tarafından yayımlanmıştır.

Eser, üç bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içerisinde birden itibaren numaralandırılmıştır. Birinci bölüm "Ön Söz [I-IV]; ikinci bölüm Dil Bilgisi '*Tableaux Grammaticaux*' [I-XXXVIII]; üçüncü bölüm ise 1. ve 164. sayfalardan meydana gelmiş olup içerisinde, Metinler '*Textes*', Tercüme '*Traduction*', Sözlük '*Glossaire*', Ekler '*Appendice*' ve Düzeltmeler '*Corrections*' vardır. Yazar, Dil Bilgisi bölümünde sayfa numarası olarak ön sözde olduğu gibi Romen rakamı kullanmış ve ilk sayfayı birden başlatmış. Makalenin konusu olan bu bölüm daha ayrıntılı ele alınmıştır. Dil bilgisi bölümünden sonra metinler (s. 1-60) yer almaktadır. Metinler sırasıyla "*Mahmud Paşa'nın Hayatı, Hikâye Mecmuası, Nasreddin Hoca Hikâyeleri, Risale-yi Birgivi'den seçme metinler, dini bir kitaptan alınmış vaaz metni, Cihan-nüma'dan birkaç parça metin, Lehçetü'l-Lügat'tan birkaç madde ve Takvim-i*

Vakâyiden metinler" şeklindedir. Metinler bölümünden sonra 61. ve 84. sayfalar arasında yukarıdaki metinlerin Fransızcaları verilmiştir. Ardından sözlük bölümü gelmektedir. Sözlük bölümü kitabın 85. ve 159. sayfaları arasında yer almaktadır. Makale sınırlarını aşacağı için sözlük bölümü ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınacaktır. Sözlük bölümünden sonra ekler (s. 161-163) ve düzeltmeler (s. 164) bölümü gelmektedir.

Yazar, eserin ön sözünde, kitabı neden yazdığını şu şekilde açıklamıştır:

Elimizdeki Türkçe kitapların sayısının azlığı, zamanımızda büyük önem kazanan Türk dilini öğrenmeye ve çalışmaya yeni başlayanlar için gerekli araçları sağlayacak bir ders kitabının hazırlanmasını uzun zamandır gerekli kılıyordu. Arap ve Fars edebiyatının Türk edebiyatı üzerinde muazzam bir etkisi olduğundan, Türk milletinin karakterini ve aynı zamanda bu dilin karakteristik özelliği olan ifade sadeliğini taşıyan eserlerin eksikliği göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, halka yönelik ve doğrudan onlardan gelen bir dizi eser vardır. Dikkatimi özellikle bu konulara yönelttim (Dieterici, 1854, s. 1).

Ön sözün devamında yazar, örnek metinleri nereden ve neden seçtiğini ve ardından imlâ ile ilgili dikkat ettiği durumları anlatmıştır (Dieterici, 1854: 2-4).

II. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın kapsamını, kitabın dil bilgisi "Tableaux Grammaticaux (s. 1-38 (I-XXXVIII))" bölümü oluşturmaktadır. Dil Bilgisi bölümü kısa bir girişle başlamaktadır. Yazar burada Türk dilinin tarihî gelişimi hakkında kısaca bilgi ve devamında ise bir tablo halinde alfabeği vermektedir. Bu tablodan sonra Türk dilinin grameri sırasıyla "ünsüzler, ünlüler, otografik işaretler (cezm, teşdîd, medd, hemze, vasl), isimler (ünsüzle biten isimler, 't ت ve 'kaf ك harfiyle biten isimler, ünlüyle biten isimler), sayı isimleri, zamirler, fiil (emir kipi, emir kipinin hikâyesi, şimdiki zaman, şimdiki zamanın hikâyesi, geniş zaman, geniş zamanın hikâyesi, bilinen geçmiş zaman, bilinen geçmiş zamanın hikâyesi, duyulan geçmiş zaman, duyulan geçmiş zamanın hikâyesi, gelecek zaman, gelecek zamanın hikâyesi, gereklilik kipi, gereklilik kipinin hikâyesi, dilek kipi, dilek kipinin hikâyesi, şart kipi, şart kipinin hikâyesi, mastar, sıfat-fiil, isim-fiil, zarf-fiil, geniş zamanın olumsuzu, yeterlilik fiilinin olumsuzu), yardımcı fiiller" başlıkları altında incelenmiştir.

Daha anlaşılır olması için dil bilgisiyle ilgili tespit edilen özellikler her bölümün altında değerlendirilmiştir.

1. Ünsüzler:

Kitapta Türkçe kelimelerin yazımında kullanılan harflerin karşılıkları tablo olarak şu şekilde verilmektedir:

İsim	Yalın	Başta	Ortada	Sonda	Harflerin Fransızcadaki Karşılığı	Harflerin Sayısal Karşılığı
Élif	ا			ا	hafif bir boşluk ¹	1
Bé	ب	ب	ب	ب	B	2
Pé	پ	پ	پ	پ	P	
Té	ت	ت	ت	ت	T yumuşak	400
Sé	س	س	س	س	S ve Ç	500

¹ Eserde verilen tabloda Fransızcası yazan bu ifade aslında elif harfinin telaffuzda hafif/biraz uzun olarak söylenmesi gerektiğini göstermektedir. Dieterici bu ifadeyi tabloya eklerken harfin nasıl söylenmesi gerektiğini göstermiştir.

Djîm	ج	چ	چ	ج	Dj	3
Tjîm	چ	چ	چ	چ	Tch	
Ha	ح	ح	ح	ح	H	8
Khy	خ	خ	خ	خ	Kh	600
Dal	د			د	D	4
Zal	ذ			ذ	Z,	700
Ré	ر			ر	R	200
Zé	ز			ز	Z yumuşak	7
Jé	ژ			ژ	J	
Sîn	س	س	س	س	S	60
Chîn	ش	ش	ش	ش	Ch	300
Sad	ص	ص	ص	ص	Ç sert	90
Zad	ض	ض	ض	ض	Z sert	800
Thy	ط	ط	ط	ط	Th sert	9
Zhy	ظ	ظ	ظ	ظ	Z sert	900
Ain	ع	ع	ع	ع	oldukça önemli bir boşluk ²	70
Ghain	غ	غ	غ	غ	Gh	1000
Fé	ف	ف	ف	ف	F	80
Qaf	ق	ق	ق	ق	Q sert	100
Kef ve Guef	ك	ك	ك	ك	K ve Ki, G	20
Saghыр Nun	ك	ك	ك	ك	Geniz N	
Lam	ل	ل	ل	ل	L	30
Mim	م	م	م	م	M	40
Nun	ن	ن	ن	ن	N	50
Vav	و			و	V	6
Hé	ه	ه	ه	ه	H	5
Jé	ی	ی	ی	ی	J	10

2. Ünlüler:

Yazar, tabloda vermediği ünlü harfleri iki gruba ayırmıştır. Türkçedeki “u, ı, ö, o” ünlülerinin bu eserdeki karşılıkları farklılık göstermektedir. F. Dieterici ünlüleri kalınlık-

² Eserde verilen tabloda Fransızcası yazan bu ifade aslında ayın harfinin telaffuzda uzun olarak söylenmesi gerektiğini göstermektedir. Dieterici bu ifadeyi tabloya eklerken harfin nasıl söylenmesi gerektiğini göstermiştir.

incelik, düzlük-yuvarlaklık gibi özelliklere göre değil “güçlü sesli harfler ve güçsüz sesli harfler” başlıklar altında vermiştir. Kitapta verilen ünlüler şu şekildedir:

2.1. Güçlü Sesli Harfler:

/a/ = a	قاش qach
/o/= o	اوق oq
/u/= ou	قورت qourt
/ɣ/= ɣ	بالق balyq

2.2. Güçsüz Sesli Harfler:

/e/= e	ال el
/ö/= eu	دورت deurt
/ü/= u	اوج utch
/i/= i	دل dil

Ardından yazar, bu ünlülerin Arap alfabesinde karşılıklarını vermiştir. Ünlüleri göstermek için “ا, و, ی, ه” harflerinin kullanıldığını, nadiren de عورت *avret* örneğindeki gibi “ع” harfinin kullanıldığını belirtmiştir. Bu bilgilerden sonra ünlüleri göstermek için hareketlerin de kullanıldığını bahsetmiştir.

3. İsimler:

Ünlülerden sonra isimler bahsine geçilmiş, bu bölümde isimler, üç bölümde ele alınmıştır.

3.1. Ünsüzle Biten İsimler:

قاش qach	قاشلر qachlar	ال el	دل dil
قاشك qachyñ ³	قاشلرك qachlaryñ	الك eliñ	دلك diliñ
قاشه qacha	قاشلره qachlara	اله elé	دله dilé
قاشى qachy	قاشلىرى qachlary	الى eli	دلى dili
يا قاش ña qach	يا قاشلر ña qachlar	يا ال ña el	يا dil ña dil
قاشدن qachdan	قاشلردن qachlardan	الدى elden	دلدن dilden

3.2. “t’ ve kaf قى” Harfleriyle Biten İsimler:

قورت qourt	بالق balyq	اوق oq
قوردك qourdouñ	بالغك balyghyñ	اوقك oqouñ
قورده qourda	بالغه balygha	اوقه oqa
قوردى qourdou	بالغى balyghy	اوقى oqou
يا قورت ña qourt	يا بالق ña balyq	يا اوق ña oq
قورتدن qourtdan	بالقدن balyqdan	اوقدن oqdan
قورتلر qourtlar	بالقلر balyqlar	اوقلر oqlar

3.3. Ünlüyle Biten İsimler:

³ F. Dieterici, geniz ñ’si için ı yerinde ñ şeklini kullandığı için bu çalışmada da ñ şekli tercih edilmiştir.

بابا baba	قپو qapɣ	كدى kedi
باباتڭ babanyñ	قپونڭ qapɣnyñ	كدىنىڭ kediniñ
باباىە babaïa	قپويە qapɣïa	كديىە kediië
بابايى babaïy	قپويى qapɣïy	كديىى kediii
يا بابا ïa baba	يا قپو ïa qapɣ	يا كدى ïa kedi
بابادان babadan	قپودن qapɣdan	كدیدن kediden
بابالار babalar	قپولار qapɣlar	كدىلر kediler

İsimler bölümünde, örnek kelimelerin yalın, ilgi, yönelme, belirtme, ayrılma halleri ve çokluk halleri verilmektedir. Ancak yazar, bu hâl eklerinin yanında Türkçede olmayan hitap “vocatif” halini de “يا بابا” ïa baba (ya baba), “يا قپو” ïa qapɣ (ya kapı), “يا كدى” ïa kedi (ya kedi)” vermektedir.

F. Dieterici, ünsüz uyumu konusunda klasik imlâ özelliğini koruyarak ötümlü şekilleriyle kalıplaşmış olan ekler, kök ve tabanı ötümsüz bir ünsüzle biten kelimelere eklendiğinde her zaman ötümlü olarak kullanmıştır; *oqdan* “oktan”, *balıqdan* “balıktan”, *qurtdan* “kurttan”, *qachdan* “kaştan”.

Bu bölümde dikkat çeken başka bir husus da Türkçenin yabancılara öğretimi açısından örnek teşkil etmesidir. Yazarın bu konudaki dikkat çekmek istediği özellikler şu şekildedir;

a. Birinci grupta seçtiği kelimelerin sonu ötümlü ünsüzle bitmektedir. Burada, Türkçe öğrenmek isteyenlere, hâl eklerinin ötümlü ünsüzle biten kelimelere geldiğinde ünsüz değişiminin olmadığını gösterilmiştir.

b. İkinci grupta seçilen örnek kelimelerin sonu ötümsüz sesler olan “k” ve “t” ile bitmektedir. F. Dieterici, bu bölümde ünsüz uyumu konusunda klasik imlâ özelliğini korumuştur. Bulunma ve ayrılma hal ekinde örnek kelimeler ötümsüz ünsüzle bitse de gelen ekler ötümlü ünsüzle verilmiştir. Bu bölümde farklılık arz eden bir özellik ünlü uyumdur. “قوردى qourdou اوقى oqu” örneklerinde Arap harfleriyle yazıldığında “kurdu, okı” şeklindeyken, Dieterici Latin harfleriyle “qourdou (kurdu), oqu (oku)” şeklinde yazarak kelimelerde ünlü uyumunu sağlamıştır.

c. F. Dieterici, üçüncü bölümde ünlü ile biten kelimeleri örnek olarak vermiştir. Buradaki örneklerden ve hâl ekleriyle çekimlenmiş hallerinden Dieterici’nin ünlü uyumunu sağladığı görülmektedir.

Yazar, isimler bölümünün devamında isimlerle ilgili açıklamalar yapmaktadır. Bu bölümün sonunda iyelik eklerinin isimlere son ek olarak geldiğini belirtmektedir. Benzer örnekler olduğu yerlerde diğer çekimli kelimeler makaleye dahil edilmemiştir.

الم elim	اللىم ellerim	والدهم validem	والدهلرم validelerim
اللى eliñ	اللىك elleriñ	والدهك valideñ	والدهلك valideleriñ
اللىم elimiz	اللىمزم ellerimiz	والدهمزم validemiz	والدهلرمزم validelerimiz
اللىمزم eliñiz	اللىمزمزم elleriñiz	والدهمزمزم valideñiz	والدهلرمزمزم valideleriñiz
الى eli	اللىمزمزم elleri	والدهمزمزم validesi	والدهلرمزمزم valideleri

F. Dieterici, burada Türkçenin öğretimi açısından, ünlüyle ve ünsüzle biten kelimelerden sonra iyelik eklerinin nasıl getirilmesi gerektiğini de göstermiştir.

Dieterici, isimlerden sonra kısaca sıfatlardan bahsetmiştir. Niteleme sıfatı için “iyi” kelimesini, derecelendirme sıfatı için “dahı, daha, en, çok, pek” kelimelerini vermiştir.

4. Sayılar

Dieterici, sayıları vermiş ve ardından sayılarla ilgili açıklamalar yapmıştır.

bir	اوتوز	otouz
ایکی	قرق	qırq
اوتچ	اللی	elli
دورت	آلتمش	altmıch
بش	یتمش	ïetmich
آلتی	سکسان	seksan
یدی	طقسان	dhoqsan
سکز	یوز	ïouz
طقوز	بیك	biñ
اون	یوز بیك	iouz biñ
یگرمی	مليون	milïoun

Dieterici, yukarıdaki sayıları verdikten sonra sıra sayılarını, üleştirme sayılarını anlatmıştır. Ardından “ikide bir, onda üç” örneklerinde olduğu gibi kesir sayılarını vermiştir.

5. Zamirler:

Zamirler bölümünde; kişi, dönüşlülük ve işaret zamirlerinin hâl ekli şekilleri verilmektedir.

بن	سن	او
ben	sen	o
بنیم	سنک	آنک
benim	seniñ	anyñ
با	سا	آا
baña	saña	aña
بنی	سنی	آنی
beni	seni	any
بندن	سندن	آندن
benden	senden	andan
بز	سز	آنلر
biz	siz	anlar
بزم	=	=
bizim	=	=

کندم / کندو	کندم	کندومز
kendim	kendim	kendimiz
کندک	کندک	کندکیز
kendiñ	kendiñ	kendiñiz
کندوسی	کندولری	کندولری
kendisi	kendileri	kendiler

بو	بونک	بونا
bu	bounouñ	bouña
بونى	بوندن	بونلر
bounou	boundan	bounlar
شو	شونک	شونا
chu	chounouñ	chouña

شونى chounou شوندىن choundan شونلار chounlar

Kişi zamirlerinde birinci teklik ve çokluk kişide ilgi hâli eki Osmanlı Türkçesinde “+um, +üm, +uñ, +üñ” şeklindeyken burada uyuma girmiş ve “benim, seniñ, anyñ” olarak verilmiştir.

Yine dönüşlülük zamiri de Osmanlı Türkçesinde “kendüm, kendüñ, kendüsü” durumundayken Dieterici, “kendim, kendiñ, kendisi” olarak vermiş ve ünlü uyumunu sağlamıştır.

İşaret sıfatlarında da Arap ve Latin harfleriyle yazımlarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Dieterici bu bölümde de kelimelerde ünlü uyumunu sağlamıştır.

6. Fiiller:

Zamirler bahsinden sonra fiiller bölümü gelmektedir. Bu bölümde kısaca bilgi ve fiil çekimleri vardır.

6.1. Emir Kipi:

آل / آلك al / alyñ	بل bil
آلسون alsyn	بلسون bilsin
آلام alalyñ	بلاهلم bilelim
آلغز alyñyz	بليغز biliñiz
آلسونلار alsynlar	بلسونلار bilsinler

Burada, birinci tekil kişi “+ayım, +eyim” eki verilmemiştir. Dilek kipinde verilmiştir. Ancak birinci çoğul kişi “+alım, +elim” ekiyle emir kipinde verilmiştir.

F. Dieterici, emir kipi bölümünde çekim yaparken ikinci tekil kişide “geniz ñ’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz ñ’sini” kullanmıştır.

6.2. Şimdiki Zaman:

آليورم alioroum	بليورم bilioroum
آليورسن aliorsoun	بليورسن biliorsoun
آليور alior	بليور bilior
آليورز aliorouz	بليورز biliorouz
آليورسغز aliorsouñouz	بليورسغز biliorsouñouz
آليورلار aliorlar	بليورلار biliorlar

F. Dieterici, şimdiki zaman çekiminde de ikinci tekil kişide “geniz ñ’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz ñ’sini” kullanmıştır.

6.3. Şimdiki Zamanın Hikâyesi:

آليور ايدم alior idim	بليور ايدم bilior idim
آليور ايدىڭ alior idiñ	بليور ايدىڭ bilior idiñ
آليور ايدى alior idi	بليور ايدى bilior idi
آليور ايدىك alior idik	بليور ايدىك bilior idik
آليور ايدىڭز alior idiñiz	بليور ايدىڭز bilior idiñiz

آليور ايديلر alior idiler

بليور ايديلر bilior idiler

F. Dieterici, şimdiki zaman ve şimdiki zamanın hikâyesi çekiminde -(I)yor ekinin başındaki ünlüyü yazmamıştır. Bu bölümde *al-* ve *bil-* fiillerinin her ikisinin çekiminde de durum aynıdır.

6.4. Geniş Zaman:

آلرم / ألرم alırym

بلرم / بلورم bilirim

آلرسن / آلورسن alırsyñ

بلرسنك / بلورسنك bilirsıñ

آلر / آلور alır

بلر / بلور bilir

آلرز / آلورز alıryz

بلرز / بلورز bilimiz

آلرسنڭز / آلورسنڭز alırsyñız

بلرسنڭز / بلورسنڭز bilirsıñız

آلرلر / آلورلر alırlar

بلرلر / بلورلر bilirlar

F. Dieterici, geniş zaman çekiminde de ikinci tekil kişide “geniz ñ’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz ñ’sini” kullanmıştır.

6.5. Geniş Zamanın Hikâyesi:

آلردم alırdym

بلردم bilirdim

آلردنڭ alırdyñ

بلردنڭ bilirdiñ

آلردى alırdı

بلردى bilirdi

آلردق alırdıq

بلردك bilirdik

آلردنڭز alırdyñız

بلردنڭز bilirdiñiz

آلردیلر alırdıylar

بلردیلر bilirdiler

آلور ايدم alır idim

آلور ايدنڭ alır idiñ

آلور ايدى alır idi

آلور ايدك alır idik

آلور ايدنڭز alır idiñiz

آلور ايدیلر alır idiler

Yazar, birleşik zaman çekiminde *i-* fiilinin hem birleşik hem de ayrı olmak üzere iki şeklini de örneklerle göstermiştir.

6.6. Bilinen Geçmiş Zaman:

آلدم aldyım

بلدم bildim

آلدنڭ aldyñ

بلدنڭ bildiñ

آلدى aldy

بلدى bildi

آلدىق aldyq

بلدىك bildik

آلدىنڭز aldyñız

بلدىنڭز bildiñiz

آلدىلر aldylar

بلدىلر bildiler

6.7. Bilinen Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

آلديدم aldydyım

بلديدم bildidim

آلديدنڭ aldydyñ

بلديدنڭ bildidiñ

آلدىدى aldydy	بلدىدى bildidi
آلدىدىق aldydyq	بلدىدىك bildidik
آلدىدىڭز aldydyñyz	بلدىدىڭز bildidiñiz
آلدىدىلر aldydyrlar	بلدىدىلر bildidiler

6.8. Duyulan Geçmiş Zaman:

آلمىشم almychym	بلمىشم bilmichim
آلمىشسڭن almychsyn	بلمىشسڭن bilmichsin
آلمىش / آلمىشدر / آلمىش almych/ almych dyr	بلمىش / بلمىشدر bilmich/ bilmich dir
آلمىشز almychyz	بلمىشز bilmichiz
آلمىشسڭز almychsyzñyz	بلمىشسڭز bilmichsiñiz
آلمىشلر almychlar	بلمىشلر bilmichler

F. Dieterici, duyulan geçmiş zaman çekiminde de ikinci tekil kişide “geniz ñ’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz ñ’sini” kullanmıştır.

6.9. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

آلمىشدم almychdyım	بلمىشدم bilmichdim
آلمىشدىڭ almychdyıñ	بلمىشدىڭ bilmichdiñ
آلمىشدى almychdy	بلمىشدى bilmichdi
آلمىشدىق almychdyq	بلمىشدىك bilmichdik
آلمىشدىڭز almychdyıñyz	بلمىشدىڭز bilmichdiñiz
آلمىشدىلر almychdyrlar	بلمىشدىلر bilmichdiler

6.10. Gelecek Zaman:

آلهجىم aladjaghyım	بىلهجىم biledjeım
آلهجىسڭن aladjaghsyn	بىلهجىسڭن biledjeksın
آلهجى aladjag	بىلهجىك biledjek
آلهجىز aladjaghyz	بىلهجىز biledjeız
آلهجىسڭز aladjaghsyzñyz	بىلهجىسڭز biledjeksiñiz
آلهجىلر aladjaglar	بىلهجىلر biledjekler

6.11. Gelecek Zamanın Hikâyesi:

آلهجىق ايدىم aladjag idim	بىلهجىك ايدىم biledjek idim
---------------------------	-----------------------------

F. Dieterici, tekrara girmemek için gelecek zamanın hikâyesinde sadece iki örnek vermekle yetinmiştir. Ayrıca gelecek zaman çekiminde de ikinci tekil kişide “geniz ñ’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz ñ’sini” kullanmıştır.

6.12. Gereklilik Kipi:

آلملوىم almaluyım	بىلملوىم bilmeliım
-------------------	--------------------

ألملوسن almalıysın	بلملوسن bilmelisin
ألملو almalı	بلملو bilmeli
ألملویز almalıyız	بلملویز bilmeliüz
ألملوسنیز almalıysıñız	بلملوسنیز bilmelisiñiz
ألملولر almalılar	بلملولر bilmeliler

Gereklilik kipinde verilen örnek kelimelerin Arap ve Latin harfleriyle yazımlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Dieterici bu bölümde de kelimelerde ünlü uyumunu sağlamıştır. Ayrıca, gereklilik kipinin çekiminde de ikinci tekil kişide “geniz ñ’si” yerine “n” kullanılmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz ñ’sini” kullanılmıştır.

6.13. Gereklilik Kipinin Hikâyesi:

ألملوايدم almalıy idim	بلملو ايدم bilmeli idim
------------------------	-------------------------

6.14. Dilek Kipi:

ألهيم alaiym	بليهيم bileiim
ألهسن alasın	بلهسن bilesin
أله ala	بله bile
ألهوز/ألهيز alavız/alaiyz	بلهوز/بلهيز bileviz/bileüz
ألهسنیز alasıñız	بلهسنیز bilesiñiz
ألهلر alalar	بلهلر bileler

6.15. Dilek Kipinin Hikâyesi:

أله ايدم ala idim	بله ايدم/بليدم bile idim/bileidim
أله ايدن ala idiñ	بليدين bileidiñ
أله ايدى ala idi	بليدي bileidi
أله ايدك ala idik	بليديك bileidik
أله ايدنيز ala idiñiz	بليدينيز bileidiñiz
أله ايدلر ala idiler	بليديلر bileidiler

6.16. Şart Kipi:

ألسم alsam	بلسم bilsem
ألسن alsañ	بلسن bilseñ
ألسه alsa	بلسه bilse
ألسق alsaq	بلسك bilsek
ألسنيز alsañız	بلسنيز bilseñiz
ألسلر alsalar	بلسلر bilseler

6.17. Şart Kipini Hikâyesi:

ألسيديم alsaıdım	بلسيديم bilseidim
------------------	-------------------

آلسيدڭ alsaidyñ	بلسيدڭ bilseidiñ
آلسيدى alsaidy	بلسيدي bilseidi
آلسيدىق alsaidyq	بلسيدىك bilseidik
آلسيدىڭز alsaidyñyz	بلسيدىڭز bilseidiñiz
آلسيديلر alsaidylar	بلسيديلر bilseidiler

6.18. Mastar:

آلمق almaq	بلمك bilmek
------------	-------------

6.19. Sıfat-Fiil:

آلان alan	بلن bilen
آلر/آلور alyr	بلر/بلور bilir
آلمش almych	بلمش bilmich
آلدق aldyq	بلدىك bildik
آلهجق aladjaq	بلهجك biledjek

6.20. İsim-Fiil:

آلمه alma	بلمه bilme
آلدق aldyq	بلدىك bildik
آلهجق aladjaq	بلهجك biledjek

Sıfat-fiil ekleri “-dik, -AcAk” isim-fiil bölümünde de verilmiştir.

6.21. Zarf-Fiil:

آلوب alyp	بلوب bilip
آلارق alaraq	بلهرك bilerek
آلدىجق/آلنجه alydjaq/alyndja	بلدىجك/بلنجه bilidjek/bilindje
آله ala	بله bile
آلمغين almaghyn	بلمگين bilmeiin
آلهلو alaly	بلهلو bileli

Bu bölümde verilen örnek kelimelerin “آلهلو alaly, بلهلو bileli” Arap ve Latin harfleriyle yazımlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Dieterici bu bölümde de kelimelerde ünlü uyumunu sağlamıştır.

6.22. Geniş Zamanın Olumsuzu:

آلمم/آلمزم almam/almazym	بلمم/بلمزم bilmem/bilmezem
آلمزسن almazsyn	بلمزسن bilmezsin
آلمز almaz	بلمز bilmez
آلميز/آلميزز almaïyz/almazyz	بلميز/بلميزز bilmeïiz/bilmeziz
آلمزسىڭز almazsyñyz	بلمزسىڭز bilmezsiñiz
آلمزلىر almazlar	بلمزلىر bilmezler

F. Dieterici, geniş zamanın olumsuz çekiminde de ikinci tekil kişide “geniz n’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz n’sini” kullanmıştır.

6.23. Yeterlilik Fiilinin Olumsuzu:

آلهمم / آلهمزم	alamam/alamazym	بلممم	bilemem/bilemezim
آلهمزسن	alamazsyn	بلممزسن	bilemezsin
آلهمز	alamaz	بلممز	bilemez
آلهمیز / آلهمیزز	alamaiyz/alamazyz	بلممیز / بلممیزز	bilemeiiz/bilemeziz
آلهمزسنز	alamazsynz	بلممزسنز	bilemezsiñiz
آلهمززر	alamazlar	بلممزر	bilemezler

F. Dieterici, yeterlilik fiilinin olumsuz çekiminde de ikinci tekil kişide “geniz n’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz n’sini” kullanmıştır.

Yazar, yukarıda verdiği zaman ve kip çekimlerinden sonra *atchyl-* “açıl-” fiiliyle tekrar örnek çekimler vermektedir. Bu bölümün ardından “*ét, ol-, i-*” yardımcı fiilleriyle ilgili bilgiler vermekte ve yukarıda verilen zaman ve kiplere göre çekimler yapmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, 1854 yılında Berlin’de bulunan Chez George Reimer tarafından yayımlanan Friedrich Dieterici tarafından yazılan Chrestomathie Ottomane Precedee de Tableaux Grammaticaux et Suivie d'un Glossaire Turc-Français’in dil bilgisi bölümü ele alınmış ve incelenmiştir. Elde edilen verilerden şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Ünlülerin ve ünsüzlerin yazılması bakımından Türkiye Türkçesinden farklılık göstermektedir. Bu eserde ünlülerden /u/= ou, /ı/= γ, /ö/= eu, /o/= u şeklinde verilmiştir. Dieterici bu ünlüler yanında “ع” ayın harfinin de ünlü olarak kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu harfi tabloda gösterirken uzun olarak telaffuz edildiğini de açıklamıştır.

2. Ünsüzlerin yazımıyla ilgili çeviri yazılı metinlerde kullanılan transkripsiyon harflerinden farklılık gösteren harfler vardır. Örneğin; /c/= dj, /ç/= tch, /h/= kh, /ş/= ch, /t/= th, /ğ/= gh, /k/= Q, /y/= i

3. İsimler bölümünde, örnek kelimelerin yalın, ilgi, yönelme, belirtme, ayrılma halleri ve çokluk halleri verilmektedir. Ancak yazar, bu hâl eklerinin yanında Türkçede olmayan hitap “vocatif” halini de “يا بابا” *ia baba* (ya baba), “يا قاپو” *ia qapy* (ya kapı), “يا كدى” *ia kedi* (ya kedi)” vermektedir. F. Dieterici, ünsüz uyumu konusunda klasik imlâ özelliğini koruyarak ötümlü şekilleriyle kalıplaşmış olan ekler, kök ve tabanı ötümsüz bir ünsüzle biten kelimelere eklendiğinde her zaman ötümlü olarak kullanmıştır; *oqdan* “oktan”, *balıqdan* “balıktan”, *qurtdan* “kurttan”, *qachdan* “kaştan”. Kişi zamirlerinde birinci teklik ve çokluk kişide ilgi hâli eki Osmanlı Türkçesinde “+um, +üm, +uñ, +üñ” şeklindeyken burada uyuma girmiş ve “benim, seniñ, anyñ” olarak verilmiştir. Yine dönüşlülük zamiri de Osmanlı Türkçesinde “kendüm, kendüñ, kendüsü” durumundayken Dieterici, “kendim, kendiñ, kendisi” olarak vermiş ve ünlü uyumunu sağlamıştır. İşaret sıfatlarında da Arap ve Latin harfleriyle yazımlarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Dieterici bu bölümde de kelimelerde ünlü uyumunu sağlamıştır. F. Dieterici, fiil bölümünde zaman ve kip çekiminde ikinci tekil kişide “geniz n’si” yerine “n” kullanmıştır. Ancak bunun yanında ikinci çoğul kişide “geniz n’sini” kullanmıştır.

آلسون alsyn	بلسون bilsin
آلڤنڤز alyñyz	بليڤنڤز biliñiz
آليورسن aliorsoun	بليورسن biliorsoun
آليورسۇڤز aliorsouñouz	بليورسۇڤز biliorsouñouz
آلورسن / آلورسنڤز alyrsyn / alyrsynñ	بيلورسڤ / بيلورسڤڤز bilirsynñ / bilirsynñiz
آلورسۇڤز / آلورسۇڤزڤز alyrsynñ / alyrsynñiz	بيلورسۇڤز / بيلورسۇڤزڤز bilirsynñ / bilirsynñiz

Emir kipinde, birinci tekil kişi “+ayım, +eyim” eki verilmemiştir. Dilek kipinde verilmiştir. Ancak birinci çoğul kişi “+alım, +elim” ekiyle emir kipinde verilmiştir. F. Dieterici, şimdiki zaman ve şimdiki zamanın hikâyesi çekiminde -(I)yor ekinin başındaki ünlüyü yazmamıştır. Bu bölümde *al-* ve *bil-* fiillerinin her ikisinin çekiminde de durum aynıdır.

4. Eserin, yabancılara Türkçe öğretilimi aşıından da değerli bir çalışma olduğu söylenebilir. F. Dieterici tarafından, Türkçe öğretilimi için hazırlanan temel dil bilgisi kitaplarında olduğu gibi bu eserde de alfabe, ünlüler, ünsüzler, isimler, sıfatlar, sayılar, zamirler, iyelik ekleri, fiiller, fiillerin zaman ve kiplere göre çekimi, fiilimsiler, yardımcı fiillerin çekimi şeklinde bir dil bilgisi anlatım tekniği kullanılmıştır. Dieterici, ünlüleri ağızdan çıkış şiddetine göre güçlü ve güçsüz olarak sınıflandırmıştır. Bu da bize ünlülerin telaffuzlarıyla ilgili de bilgi verdiğini göstermektedir. Bu eserde Türkçenin öğretilimiyle ilgili ana dil Fransızca, hedef dil ise Türkçedir. Eser Osmanlı Türkçesi döneminde kaleme alınmasına rağmen, ana dil Fransızca için sadece Fransızca alfabe kullanılırken hedef dil Türkçe için hem Latince hem de Arapça alfabe kullanılmıştır. Yabancı dil öğretiliminde metin seçimi oldukça önemli bir konudur. Dieterici de bu konuya dikkat etmiş ve daha anlaşılır, Türkçenin daha kolay öğrenilebileceği metinler seçmiştir. Mahmut Paşa'nın hayatını, çeşitli hikâyeleri seçerken gündelik hayattan kelimelerin yoğun olduğu metinleri düşünmüş olmalıdır. Nasreddin Hoca'nın hikâyelerini seçerken hem gündelik hayatla ilgili kelimeleri hem de insanların daha rahat anlayacağı metinleri seçmeyi düşünmüş olmalıdır. Lehçeti'l-Lügat'tan örnek kelimeler olarak kelimelerin daha iyi ve sağlıklı öğrenilmesini hedeflemiş olmalıdır.

Türklük bilimi aşıından yapılacak yeni çalışmaların çeviri yazılı metinlerle de desteklenmesi kalıplaşmış imlânın gölgesinde kalmış alanların araştırıcılar tarafından aydınlatılmasını mümkün kılacaktır. Bu bağlamda yapılan bu çalışma, Osmanlı Türkçesi dönemine ait yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlaması ve klasik imlânın özelliklerinin ortaya konulması aşıından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Bekar, B. (2018). P. J. Pıfigure'ün Grammatik Der Türkisch Osmanischen Umgangssprache Adlı Eserindeki Türk Atasözleri. *TKHBVD*, 25(86), 133-152.
- Bekar, B. (2022). Reinhold Gräter'in Askerler İçin Hazırlamış Olduğu İki Dilli Türkçe Öğretim Kitabı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 243-285.
- Çağrııcı, M. (1994) Dieterici Friedrich. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 285-286). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dieterici, F. (1854). *Chrestomathie Ottomane Precedee de Tableaux Grammaticaux et Suivie d'un Glossaire Turc-Français*. Berlin: Chez George Reimer. <http://ia802702.us.archive.org/3/items/chrestomathieot00dietgoog/chrestomathieot00dietgoog.pdf>

- Dilaçar, A. (1970). 1612'de Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 18, 197-210.
- Güngör, O. C. (2020). *Türkisch-Deutsches Wörterbuch mit Transcription des Türkischen*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.
- Meninski, F. M. (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae* [...]. Viennae Austriae.
- Meninski, F. M. (1687). *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium seu Onomasticum Latino-Turcico-Arabico-Persicum*. Viennae Austriae.
- Öztürk, A. (2019). Kuman, Ermeni Harfli Kıpçak ve Karay Türkçelerinin Ortak Söz Varlığı Üzerine. *Karadeniz Araştırmaları*, XVI(61), 78-92.